

ISSN 1561-4980

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

РУДЕНКО Л. Г.	головний редактор; д. геогр. н., професор; академік НАН України; Інститут географії НАН України
МОЗГОВИЙ А. А.	перший заступник головного редактора, науковий редактор; д. геогр. н., професор; Інститут географії НАН України
ЛІСОВСЬКИЙ С. А.	заступник головного редактора; д. геогр. н., професор; Інститут географії НАН України
СТЕЦЕНКО Є. І.	радник редколегії; Інститут географії НАН України

Члени редколегії:

БРАНН СТЕНЛІ	доктор, професор; Університет Кентукі (Сполучені Штати Америки)
ГУКАЛОВА І. В.	д. геогр. н.; професор; Інститут географії НАН України
ДАЦЕНКО Л. М.	д. геогр. н., професор; Київський національний університет імені Тараса Шевченка
ДЕГОРСЬКІ МАРЕК	доктор, професор; Інститут географії та просторової організації Польської академії наук (Республіка Польща)
ДЕНИСИК Г. І.	д. геогр. н., професор; Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського
ЗАЯЧУК М. Д.	д. геогр. н.; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ІРА ВЛАДІМІР	доктор, професор; Інститут географії Словацької академії наук (Словацька Республіка)
ЙОРДАН ПЕТЕР	професор, Інститут міських і регіональних досліджень Австрійської академії наук (Австрійська Республіка)
ЛЕНЦ СЕБАСТЬЯН	доктор, професор; Інститут регіональної географії імені Лейбніца (Федеративна Республіка Німеччина)
МАРУНЯК Є. О.	д. геогр. н., член-кореспондент НАН України; Інститут географії НАН України
МАТВІІШИНА Ж. М.	д. геогр. н., професор; Інститут географії НАН України
НАГІРНА В. П.	д. геогр. н., професор; Інститут географії НАН України
ОСАДЧИЙ В. І.	д. геогр. н., член-кореспондент НАН України; Український гідрометеорологічний інститут СНС України та НАН України
ПАЛЕХА Ю. М.	д. геогр. н., професор; Державне підприємство «Український державний науково-дослідний інститут проектування міст «ДІПРОМІСТО» імені Ю. М. Білокозя
ПЕРЕСАДЬКО В. А.	д. геогр. н., професор; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
ПЕТЛІН В. М.	д. геогр. н., професор; Волинський національний університет імені Лесі Українки
ПИРОЖКОВ С. І.	д. е. н., професор, академік НАН України; віце-президент НАН України
ПІДГРУШНИЙ Г. П.	д. геогр. н., професор; Інститут географії НАН України
ПОНОМАРЕНКО О. М.	д. геол. н., професор; академік НАН України; Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М. П. Семененка НАН України
РУДЕНКО В. П.	д. геогр. н., професор; Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
ЧЕРВАНЬОВ І. Г.	д. техн. н., професор; Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Точка зору редколегії не завжди збігається з позицією авторів

«Український географічний журнал» включено до Переліку наукових фахових видань України в галузі географічних наук за спеціальностями 103, 106.

Категорія «А» (наказ Міністерства освіти і науки України 28.12.2019 р. № 1643), індексується в **Google Scholar**, **CrossRef Database**, **Ulrich's Periodicals Directory**

Свідоцтво Міністерства юстиції України про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації КВ № 23910–13750 ПР від 11.05.2019 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту географії НАН України 20.02.2024 р.

Адреса редакції:

01054, Київ, вул. Володимирська, 44,
Інститут географії НАН України

Телефон: +380 (44) 234–04–92

E-mail: geojournal@ukr.net

Офіційний сайт журналу:

<https://ukrgeojournal.org.ua>

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНИЙ ЖУРНАЛ.
ЗАСНОВАНИЙ У 1992 Р. ВИХОДИТЬ 4 РАЗИ НА РІК.
ЗАСНОВНИКИ: НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ,
ІНСТИТУТ ГЕОГРАФІЇ.
ВИДАВЕЦЬ: ВД «АКАДЕМПЕРІОДИКА» НАН УКРАЇНИ.
ЖУРНАЛ ВКЛЮЧЕНО ДО МІЖНАРОДНИХ НАУКОМЕТРИЧНИХ
БАЗ ДАНИХ **INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL**
ТА **SCOPUS**

SCIENTIFIC AND THEORETICAL JOURNAL.
FOUNDED IN 1992. PUBLISHED 4 TIMES A YEAR.
FOUNDERS: THE NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE,
INSTITUTE OF GEOGRAPHY.
PUBLISHER: PH "AKADEMPERIODYKA" OF NAS OF UKRAINE.
JOURNAL IS INCLUDED IN INTERNATIONAL SCIENTIFIC
DATABASES **INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL** AND
SCOPUS

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНА ТЕМА

- 3 *Маруняк Є. О., Чехній В. М.* Наукові здобутки співробітників Інституту географії НАН України у 2023 році

ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 7 *Балюк С. А., Кучер А. В., Солоха М. О., Соловей В. Б.* Оцінювання впливу збройної агресії РФ на ґрунтовий покрив України
- 19 *Тху Ньюн Нгуєн, Тху Хоа Ле Тхі, Ван Хун Ле, Хоан Хай Фам, Тху Хун Ле Тхі, Тху Ван Чан Тхі, Дук Ан Нгуєн.* Багатокритеріальна модель оцінювання потенціалу національного парку «Кат Ба» (В'єтнам) для потреб розвитку туризму

СУСПІЛЬНО-ГЕОГРАФІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

- 30 *Підгрушній Г. П., Сікорська Л. Б.* Нищення українських міст під час російської агресії (суспільно-географічний аналіз на прикладі Маріуполя)
- 40 *Джаман В. О., Джаман Я. В.* Географія міграцій населення України: наслідки російської агресії
- 49 *Захарченко В. І., Захарченко С. В.* Реформа децентралізації в Україні як чинник та інституційний складник сталого розвитку територіальних громад
- 63 *Мельничук Г. В., Дронова О. Л.* Інтегрований міський розвиток: підходи і методика планування

РЕЦЕНЗІЇ

- 79 Рецензія на колективне дослідження Л. Г. Руденка, Є. О. Маруняк, О. Г. Голубцова, С. А. Лісовського, В. М. Чехнія, Ю. М. Фаріона, Ш. Хайланда, А. Май «Ландшафтне планування в Україні»

ВТРАТИ ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ

- 80 Світлий пам'яті Володимира Трифоновича Гриневецького

CONTENTS

ACTUAL SUBJECT

- 3 | *Maruniak, Eu. O., & Chekhnii, V. M.* Scientific Achievements of the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2023

NATURAL AND GEOGRAPHICAL RESEARCH

- 7 | *Baliuk, S. A., Kucher, A. V., Solokha, M. O., & Solovei, V. B.* Assessment of the Impact of Armed Aggression of the rf on the Soil Cover of Ukraine
- 19 | *Thu Nhung Nguyen, Thu Hoa Le Thi, Van Huong Le, Hoang Hai Pham, Thu Huong Le Thi, Thu Van Tran Thi, & Duc An Nguyen.* Multi-Criteria Model to Assess the Potentials of Cat Ba National Park to Develop Tourism Tied to Conservation

SOCIO-GEOGRAPHICAL RESEARCH

- 30 | *Pidgrushnyi, G. P., & Sikorska, L. B.* Destruction of Ukrainian Cities During the russian aggression (Socio-Geographical Analysis Based on Mariupol)
- 40 | *Dzhaman, V. O., & Dzhaman, Ya. V.* Geography of migrations in population of Ukraine: consequences of russian aggression
- 49 | *Zakharchenko, V. I., & Zakharchenko, S. V.* Decentralization Reform in Ukraine as a Factor and Institutional Component of Sustainable Development of Territorial Communities
- 63 | *Melnychuk, G. V., & Dronova, O. L.* Integrated Urban Development: Approaches & Planning Methods

REVIEWS

- 79 | Review of a collective study of
L. Rudenko, E. Marunyak, O. Golubtsova, S. Lisovskyi, V. Chekhnii, Yu. Farion, S. Heiland, & A. Mai (2014). Landscape planning in Ukraine

LOSSES OF GEOGRAPHICAL SCIENCE

- 80 | In memory of Volodymyr Tryfonovych Hrynevetskyi

<https://doi.org/>

10.15407/ugz2024.01.049

УДК 911.3:33.021.8:[354-048.74+332.14+352.075](477)(045)

Захарченко В. І.¹, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3645-2597>, | Захарченко С. В.²¹ Вінницький національний аграрний університет, м. Вінниця² Фізична особа–підприємець

Реформа децентралізації в Україні як чинник та інституційний складник сталого розвитку територіальних громад

Метою дослідження є оцінювання впливу реформи децентралізації на сталий розвиток територіальних громад в Україні, зокрема в умовах воєнного стану. У статті використано такі методи дослідження, як: теоретичний аналіз і синтез, стратегічний і просторовий аналіз, експертних оцінок, типологічний та прогнозування. В результаті проведених досліджень було показано, що реформа децентралізації в Україні далеко не повною мірою вирішила поставлені перед нею завдання, особливо щодо територіальної організації влади. Виходячи з цього, в статті зроблено спробу обґрунтування необхідних кроків і заходів щодо підвищення результативності реформи в контексті оптимізації мережі територіальних громад та їхнього сталого розвитку. У цьому і полягає новизна проведеного дослідження.

Ключові слова: реформа децентралізації, територіальна організація влади, територіальна громада, сталий розвиток, SWOT-аналіз, просторовий аналіз.

UDC 911.3:33.021.8:[354-048.74+332.14+352.075](477)(045)

Zakharchenko, V. I.¹, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3645-2597>, | Zakharchenko, S. V.²¹ Vinnytsia National Agrarian University, Vinnytsia² Individual entrepreneur

Decentralization Reform in Ukraine as a Factor and Institutional Component of Sustainable Development of Territorial Communities

The purpose of the study is to assess the impact of the decentralization reform on the sustainable development of territorial communities (TGs) in Ukraine, in particular under martial law. The article uses research methods such as theoretical analysis and synthesis; strategic analysis, in particular SWOT analysis; individual expert assessments; spatial analysis; typology; and forecasting. As a result of the conducted research, it was shown that the decentralization reform in Ukraine did not fully solve the tasks set for it, especially regarding the territorial organization of power. Based on this, the article attempts to justify the necessary steps and measures to improve the effectiveness of the reform in the context of the sustainable development of TG. In particular, it is recommended: to coordinate the basic laws of reform with the Constitution of Ukraine; to form administrative-territorial units of different levels based on the theory of central places; develop strategies and plans for spatial development of communities at a high professional level; restore and strengthen the economic potential of the TG within the framework of the Recovery Programs and the State Strategy of Regional Development of Ukraine for 2021–2027; intensify the creation of such forms of spatial organization of the economy, which will contribute to the consolidation and innovation of TG; increase the financial capacity of TG—based on the development of the local economy; to carry out adequate social policy for the return of TG residents to places of permanent residence; guarantee a high standard of living for all citizens regardless of their place of residence; rational use of TG assimilation potential; develop a “green” economy in TG, with an emphasis on its core—a circular economy; dramatically improve the environment in most TGs, especially those most affected by hostilities; resume the activities of the Ministry of Community and Territory Development. Actually, the rationale for these recommendations is the novelty of the study.

Keywords: decentralization reform, territorial organization of power, territorial community, sustainable development, SWOT analysis, spatial analysis.

Актуальність теми дослідження

За часів імперської влади система публічної влади на теренах України будувалася на засадах централізації — концентрації управлінських функцій в центрі. Після здобуття незалежності Україна взяла курс на децентралізацію влади — передачу владних функцій, згідно принципу субсидіарності, на той рівень (регіональний чи місцевий), на якому вони можуть найефективніше реалізовуватися.

Українська влада досить близько підійшла до реалізації реформи децентралізації (місцевого самоврядування та територіальної організації влади) у 2005 р. Однак реформа тоді не відбулася, тому що критична маса передумов для її проведення ще не визріла. Поштовхом до проведення реформи стало підписання у 2014 р. Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом (ЄС). У контексті європейського інтеграційного вектора Кабінетом Міністрів України 1 квітня 2014 р. була схвалена Концеп-

ція реформи, а сама реформа у Стратегії сталого розвитку «Україна–2020» була віднесена до числа найбільш пріоритетних.

Реформа мала базуватися на Європейській хартії місцевого самоврядування та досвіді країн ЄС у сфері децентралізації влади. Очікувалося, що реформа сприятиме сталому розвитку новоутворених територіальних громад (ТГ), а саме — їхньому економічному зростанню, підвищенню якості життя їхніх мешканців, екологізації економічної діяльності.

У 2020 р. реформа була в основному завершена. Відтак визначення сильних і слабких сторін реформи щодо сталого розвитку ТГ, можливостей його активізації та нейтралізації загроз на шляху до їх реалізації стає не тільки важливою науковою, а й практично значущою проблемою сьогодення, особливо в умовах воєнного стану.

Стан вивчення питання, основні праці

Окремі питання сталого розвитку ТГ розглядали: *інституційні засади* — Е. Блейклі, О. Берданова, Г. Васильченко, Ю. Ганущак, І. Заблодська, А. Мельник, А. Мокій, Г. Монастирський, С. Романюк, В. Симоненко, А. Ткачук та ін.; *економічний складник* — Л. Бенюк, В. Борщевський, І. Вахович, Г. Возняк, Б. Данилишин, М. Мельник, Г. Олексюк, З. Сірик, Дж. Треллер, Х. Патицька та ін.; *соціальний складник* — І. Гукалова, Т. Заяць, Г. Краєвська та ін.; *екологічний складник* — С. Лісовський, Є. Хлобистов та ін.

Особливості функціонального зонування, просторового планування та розвитку ТГ знайшли відображення у працях М. Аверкиної, І. Бистрякова, Д. Бьокемана, З. Герасимчук, М. Дністрян-

ського, Т. Ніщик, Є. Маруняк, К. Мезенцева, В. Нагірної, Я. Олійника, Н. Павліхи, Г. Підгрушного, Л. Руденка, С. Шульц, С. Щеглюк та ін.

Комплексний підхід до вирішення проблем сталого розвитку ТГ простежується у працях С. Білої, М. Бутка, Я. Жаліла, В. Кравціва, І. Стронянської та ін.

Специфіку сталого розвитку ТГ в умовах воєнного стану досліджували Ю. Іванов, О. Іванова, В. Лаптев, В. Потапенко та ін.

Попри значну вивченість проблем сталого розвитку ТГ, залишається актуальною проблема комплексного оцінювання результативності реформи децентралізації щодо їх вирішення, зокрема в умовах воєнного стану.

Мета та методи дослідження

Метою дослідження є оцінювання впливу реформи децентралізації на сталий розвиток ТГ в Україні, зокрема в умовах воєнного стану.

Методами цього дослідження було обрано: теоретичний аналіз і синтез — для визначення змісту, складників та індикаторів сталого розвитку ТГ; стратегічний аналіз, зокрема SWOT-аналіз, та експертний — для комплексного оці-

нювання впливу реформи децентралізації на сталий розвиток ТГ; просторовий аналіз — для оптимізації просторових меж і складу населених пунктів ТГ; типологічний — для групування ТГ залежно від їхніх функціональних особливостей та проблем розвитку, зокрема в умовах воєнного стану; прогнозування — для оцінювання можливостей ТГ в плані сталого розвитку.

Виклад основного матеріалу

Прийнято виділяти три складники сталого розвитку — економічний, соціальний і екологічний. Однак, якщо реформу децентралізації розгля-

дати як чинник сталого розвитку територіальної громади, то є сенс виділяти ще й четвертий складник — інституційний.

Кожен складник сталого розвитку характеризують певні індикатори, зокрема у ЄС, такі: соціально-економічний розвиток; збалансоване споживання та виробництво; соціальна інтеграція; демографічні зміни; громадське здоров'я; зміна клімату та енергія; збалансований транспорт; природні ресурси; глобальне партнерство; ефективне управління [1]. Якщо ці індикатори транслювати в Україні на місцевий рівень, то можна виокремити відповідні індикатори сталого розвитку ТГ в розрізі чотирьох його складників (рис. 1).

Спробуємо дати авторські експертні оцінки рівня сталого розвитку ТГ в Україні в розрізі наведених індикаторів, спираючись на методи стратегічного та просторового аналізу. У модифікованому нами варіанті SWOT-аналізу сильні й слабкі сторони ТГ пов'язуються не з їхнім вну-

трішнім станом (як у традиційному варіанті), а з теперішнім станом, водночас можливості й загрози — не з зовнішнім середовищем, а з майбутнім (прогнозованим) станом.

Аналіз інституційного складника сталого розвитку ТГ України концентрувався навколо достатності інституційного забезпечення реформи децентралізації, оптимізації територіальної організації влади (ТОВ), прозорості й ефективності муніципального менеджменту.

Проведення реформи децентралізації, як і будь-якої іншої, вимагало належного **інституційного забезпечення** — і законодавчого, і організаційного. Як сильну сторону цього забезпечення відмітимо те, що було прийнято базовий закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» (№ 157-VIII від 5 лютого 2015 р.). Цей закон, що спирався на Концепцію реформи

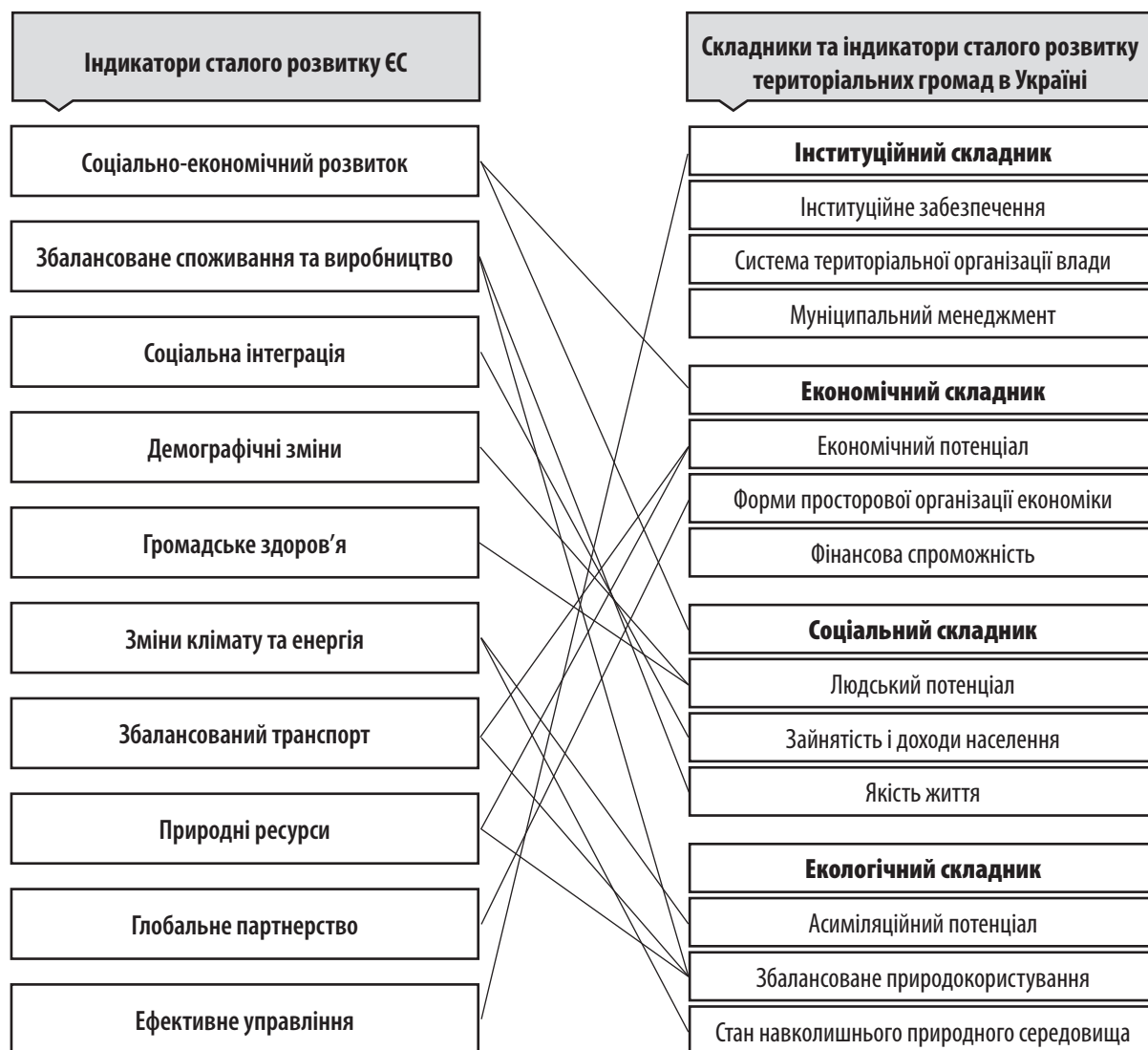

Рис. 1. Суперпозиція індикаторів сталого розвитку ЄС та територіальних громад в Україні

децентралізації, поклав початок процесу об'єднання дрібних ТГ, насамперед сільських рад, у межах об'єднаних ТГ (ОТГ). Важливо й те, що на реформу почали працювати різні інституції: державні (зокрема й новостворені — Національна рада реформ та Офіс реформ), громадські (Асоціація міст та ін.) та зарубіжні (в рамках українсько-швейцарського проекту DESPRO та програм «U-LEAD з Європою» від Єврокомісії і USAID DOBRE від Агентства США з міжнародного розвитку).

До слабких сторін інституційного забезпечення реформи децентралізації слід віднести те, що положення закону № 157-VIII слабо або й зовсім не узгоджуються з відповідними статтями Конституції України, оскільки поданий до Верховної Ради України ще 15 липня 2015 р. законопроект за номером 2217а «Про внесення змін до Конституції України (щодо децентралізації влади)» так і не було ухвалено конституційною більшістю народних депутатів. Також не зрозуміло, наскільки діяльність міжнародних організацій, задіяних в реалізації реформи децентралізації, відповідає національним інтересам України.

Додаткові можливості для законодавчого підтвердження законності реформи і зміцнення інституційних засад сталого розвитку ТГ з'явилися у жовтні 2020 р. — після того як у 936 новостворених ОТГ відбулися перші місцеві вибори. Це стало аргументом на користь того, що реформу децентралізації можна буде спрямувати у правове русло. Проте належному законодавчому закріпленню результатів реформи у період воєнного стану протидіють певні обмеження та заборони — на діяльність політичних партій, громадських об'єднань тощо.

Важливим результатом реформи децентралізації стала нова **система територіальної організації влади**. Необхідність реформування системи ТОВ була продиктована доцільністю приведення існуючої системи адміністративно-територіальних одиниць (АТО) до європейського стандарту NUTS (Nomenclature of Units Administrative Statistic) — територіальних одиниць чотирьох рівнів з кількістю жителів відповідно: NUTS-1 (від 3 до 7 млн); NUTS-2 (від 800 тис. до 3 млн); NUTS-3 (від 150 до 800 тис.); LAU (до 150 тис.). Слід зауважити, що в багатьох країнах, наприклад у Польщі, як адміністративно-територіальні виділяються одиниці рівнів LAU-2 (гміни) та LAU-1 (повіти). В Україні ж у результаті реформи децентралізації на початок 2023 р. було утворено 1439 АТО рівня

LAU (територіальних громад) та 490 АТО рівня NUTS-3 (районів). Потреби в реформуванні АТО рівня NUTS-2 не було, а створення АТО рівня NUTS-1 в умовах сусідства з вороже налаштованою росією є недоцільним.

Помітно слабкою стороною реформи децентралізації, зокрема реформи адміністративно-територіального устрою країни, яка проводилася в її рамках, ми вважаємо те, що не було створено оптимальних за розмірами АТО рівнів LAU-2 та LAU-1. Нагадаємо, що згідно з теорією центральних місць В. Кристаллера АТО рівня LAU-2 мають формуватися згідно моделі «мережа $k = 7$ ». Нею передбачається, що центральне місце (велике село, селище чи місто) має не тільки забезпечувати необхідний адміністративний контроль над шістьма іншими поселеннями ґратки Кристаллера, але й бути центром із працевлаштування мешканців ТГ та надання їм частих публічних послуг. Відповідно АТО рівня LAU-1 мали б включати 7 АТО рівня LAU-2. На жаль, в Україні АТО на низовому рівні не диференціювалися. У одних випадках вони більше відповідали АТО рівня LAU-2, а в інших — АТО рівня LAU-1. Це чітко видно на прикладі Перспективного плану формування мережі ОТГ на території колишнього Чуднівського району Житомирської області¹.

Якщо Івано-Пільська і Красно-Пільська ОТГ в основному відповідають критеріям LAU-2, то Великокорівинецька — швидше ні, бо центральними місцями у ній можуть бути ще й селище Вакулечук (раніше закрите військове містечко) та с. П'ятка (колишній повітовий центр), а Чуднівська — ні, бо центральними місцями в ній можуть бути, крім Чуднова, села Дригнів, Тютюнники, Карпівці та Красногірка.

Основними причинами того, чому в Україні чітко не сформовано АТО рівнів LAU-2 та LAU-1 є, на нашу думку, такі:

1) перехід до ринкових відносин зруйнував систему АТО рівня LAU-2 (які не буди визначені де-юре, але існували де-факто), тому що відбувся масовий розпад колгоспів і радгоспів, які забезпечували їх економічну консолідацію;

2) методикою формування спроможних ТГ передбачалося утворення ОТГ, як АТО рівня LAU (без розмежування на LAU-2 і LAU-1 —

¹ Перспективний план формування територій громад Житомирської області, затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України № 901 від 12 серпня 2015 р. URL: <http://oda.zt.gov.ua/perspektivnij-plan-formuvannya-teritorij-gromad-zhitomirskoi-oblasti/>

через обезлюднення сільських територій) на основі механістичного критерія — 30-хвилинної доступності екстрених служб до населених пунктів громади замість використання моделі «мережа $k = 7$ »;

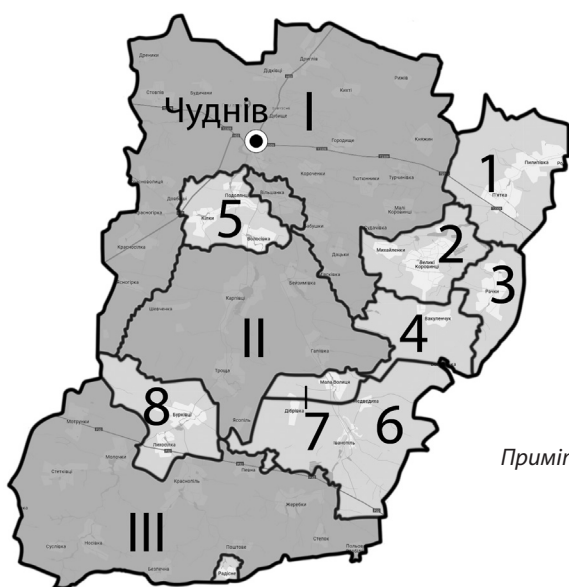
3) принцип добровільності при утворенні ОТГ, передбачений законом № 157-VIII, не сприяв формуванню оптимальних за усіма параметрами громад. Навпаки, він сприяв формуванню т. зв. «хитрих громад», до яких входили економічно спроможні населені пункти. Наприклад, у Вільшанську громаду в колишньому Чуднівському районі увійшли: Вільшанка (залізнична станція Чуднів-Волинський), Галіївка (маслозавод) та Карпівці (підприємство з німецькими інвестиціями «Хопштайнер Україна», яке займається вирощуванням та переробкою хмелю). Якби сповідувався науковий принцип формування АТО (на основі моделі «мережа $k = 7$ »), то необхідності у створенні цієї громади взагалі не було б, бо с. Вільшанка мало б входити до Чуднівської ТГ рівня LAU-2 і рівня LAU-1, с. Галіївка — до Іванопільської ТГ рівня LAU-2 (а можливо й рівня LAU-1, як колишнього районного центру), а с. Карпівці само мало б бути центральним місцем у громаді рівня LAU-2;

4) принцип примусового віднесення населених пунктів, сільських і селищних рад, які не визначилися із приналежністю до ОТГ, до уже створених громад, застосований в серії розпоряджень Кабінету Міністрів від 12 червня 2020 р., додав до мережі ОТГ (а з цього часу — просто ТГ) ще більше «слабких місць». Так, у колиш-

ньому Чуднівському районі (рис. 2) до складу Краснопільської ТГ було включено територію Іванопільської селищної ради. Відтак жителі селища Іванопіль (колишнього райцентру) з населенням 3 476 осіб мають звертатися за адміністративними та іншими послугами в с. Краснопіль з населенням 1 226 осіб, яке не має для цього необхідної інфраструктури;

5) формування АТО рівня LAU-2 потребує копіткої практичної роботи, на яку нинішні керівні працівники або не орієнтовані, або неспроможні;

6) розформування колишніх районів не наблизило, а, навпаки, віддалило Україну від формування оптимальної системи АТО рівня LAU-1. Крім того, це призвело до ліквідації багатьох об'єктів соціальної інфраструктури у колишніх районних центрах, зокрема районних лікарень. І це сильно віддалило спеціалізовану (вторинну) медичну допомогу від пацієнта, бо вона перемістилася в центри нових районів — АТО рівня NUTS-3. Ми вважаємо, що деякі установи, що надають нечасті послуги, наприклад кримінальні суди, чи лікарні третинної медичної допомоги доцільно розміщувати в центрах округів (територіальних одиниць рівня NUTS-3). Але при цьому вони, за прикладом Польщі, мають бути центрами секторальних одиниць, наприклад медичних округів, а не адміністративними центрами. Отже, в Україні слід відновити та оптимізувати мережу АТО рівня LAU-1 (колишніх районів), як це було зроблено у 1966 р. після невдалої реформи районного рівня 1962 р.

- I — Чуднівська міська ОТГ
- II — Вільшанська сільська ОТГ
- III — Краснопільська сільська ОТГ

- 1 — П'ятківська сільська рада
- 2 — Великокоровинецька селищна рада
- 3 — Рачківська сільська рада
- 4 — Вакуленчуківська селищна рада
- 5 — Кілковська сільська рада
- 6 — Іванопільська селищна рада
- 7 — Маловолицька сільська рада
- 8 — Бурковецька сільська рада

Примітка: 12 червня 2020 р. були проведені такі приєднання сільських і селищних рад до вже існуючих ОТГ: 1–4 — до I; 5 — до II; 6–8 — до III.

Рис. 2. Мережа територіальних громад колишнього Чуднівського району Житомирської області (станом на 12 червня 2020 р.)

Звичайно, певні можливості для виділення оптимальних за розмірами і функціями АТО рівнів LAU-2 та LAU-1, а також територіальних одиниць рівня NUTS-3 як секторальних, залишаються. Правда, особливої зацікавленості у цьому не проявляють ні українські можновладці, ні фахівці міжнародних організацій, які були задіяні у реалізації реформи децентралізації.

Сталий розвиток ТГ сильно залежить від ефективності системи *муніципального менеджменту*, тим більше що в умовах децентралізації організаційна структура і функції органів місцевого самоврядування (ОМС) кардинально змінилися, а вся система управління ТГ все більше орієнтується на засади самоорганізації. У ТГ уже створено власні виконавчі органи, наділені широкими правами й повноваженнями. зокрема щодо стратегування і планування сталого розвитку громад та ухвалення місцевого бюджету. Для відображення взаємозв'язків між діями та конкретними результатами реалізації Стратегій сталого розвитку громад ОМС використовують структурно-логічні схеми та карти змін. Досвід побудови таких карт уже напрацьовано у ТГ м. Торецька та селища Новоайдар у Донецькому регіоні [2, с. 46–47]. Важливим документом стратегічного управління сталим розвитком ТГ стають і Плани просторового розвитку їхніх територій. Вони дозволяють вирішити питання функціонального зонування ТГ, забезпечення їх об'єктами інфраструктури, формування сприятливого середовища для проживання, залучення інвестицій, розвитку бізнесу тощо.

До слабких сторін муніципального менеджменту, особливо в умовах воєнного стану, відноситься незавершеність організаційного оформлення системи ОМС, неузгодженість повноважень між ними та органами виконавчої влади, низька якість кадрового складу ТГ, передусім сільських. Тому наразі затверджені Стратегії сталого розвитку мають трохи більше половини ТГ, а Плани просторового розвитку територій ТГ — ще менше. На жаль, більшість Стратегій не мають належного наукового обґрунтування, слабо ув'язані з «Державною стратегією регіонального розвитку на 2021–2027 роки» та регіональними стратегіями, а інколи мають і відверто декларативний характер [3, с. 14–15]. Щодо Планів просторового розвитку територій ТГ, то їх найбільш слабким місцем є неузгодженість із генеральними планами міст, зокрема між землепорядною та містобудівною документацією. Щоб виправити ситуацію, Міністерством економіки

встановлено, що без належного планування розвитку територій більше не фінансуватимуться проекти за рахунок коштів Державного фонду регіонального розвитку (ДФРР). Але ще більш кардинальним кроком є те, що Порядком формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади встановлюється вимога щодо обов'язкового поєднання стратегічного та просторового підходів при плануванні її розвитку.

На жаль, в умовах воєнного стану система муніципального менеджменту набуває чітко виражених ризикорієнтованих ознак. тому довготривалі (7-річні) Стратегії сталого розвитку ТГ відходять на задній план. Натомість на перший план виходить більш гнучка система стратегічного планування і програмування розвитку ТГ, зокрема затверджуються місцеві програми допомоги армії та біженцям. Відповідно, у Стратегічних планах важливе місце відводиться аналізу тих загроз, які з'явилися через введення надзвичайного стану, наприклад через гострий дефіцит кваліфікованих кадрів, особливо у прифронтових ТГ. Аби максимально адекватно реагувати на виникаючі загрози, необхідно зміцнити державний та громадський контроль за місцевою владою, який є надто слабким, зокрема щодо доходів посадовців ТГ.

Аналіз економічного складника сталого розвитку ТГ зводиться до оцінювання їхнього економічного потенціалу, використання різних форм просторової організації економіки (ФПОЕ) і встановлення рівня фінансової спроможності громад.

Економічний потенціал ТГ формується на основі їхніх активів (ресурсів) та виробничих потужностей суб'єктів господарської діяльності. Оскільки ОМС в результаті реформи децентралізації отримують більше повноважень, то це підсилює їхню зацікавленість в нарощуванні економічного потенціалу громад, тим більше, що в результаті земельної реформи вони отримали додаткові активи — землі поза межами населених пунктів. Нарощуванню економічного потенціалу ТГ сприяло й внесення змін до Закону України «Про передачу об'єктів права державної та комунальної власності» — щодо безкоштовної передачі у комунальну власність водоканалів та інших об'єктів.

Слабкі сторони економічного потенціалу ТГ пов'язані з тим, що, по-перше, в більшості з них не подолано трансформаційний спад, викликаний ринковими перетвореннями, по-друге,

зростає концентрація економічного потенціалу у ТГ Києва (вона дає майже чверть валової доданої вартості країни), Київської агломерації та, меншою мірою, в громадах обласних центрів — на тлі економічного занепаду багатьох ТГ на базі малих і середніх міст; по-третє, сильно даються взнаки наслідки повномасштабної агресії росії — через ліквідацію виробничих потужностей, їх переміщення, мобілізацію працівників, порушення логістики тощо.

«Друге дихання» економіка більшості ТГ України отримає після завершення воєнних дій на території України та реалізації загальнодержавних програм відновлення на місцевому рівні, зокрема на основі «браунфілдів» — раніше існуючих виробничих майданчиків [4]. Однак відновленню й нарощуванню економічного потенціалу більшості ТГ заважає не тільки війна, але й традиційні (ще довоєнні) проблеми економічного розвитку, пов'язані з тотальною корупцією, неефективною діяльністю судової системи, «інвестиційним голодом» тощо.

Щоб «вдихнути» нове (інноваційне) життя в ТГ України, сприяти прискореній капіталізації їхніх ресурсів, дуже важливо сповна використати потенціал ефективних **форм просторової організації економіки**. Одними із найбільш перспективних ФПОЕ, що сприяють консолідації економічного простору ТГ, є:

– **інноваційні парки** (індустріальні, технологічні та наукові). Наприклад, у Вінниці створено Вінницький індустріальний парк (виробництво меблів, ремонт і монтаж машинного обладнання), Вінницький кластер холодильного машинобудування та «ВІНТЕР СПОРТ». Нині створюється парк «ВінІндастрі», основний профіль якого — переробна промисловість;

– **полюси зростання** (в трактуванні Ф. Перру). Роль полюсів зростання в розвитку ТГ, зокрема на основі міських агломерацій (Київської та ін.), розкрита у публікаціях Г. Підгрушного та його колег [5 та ін.];

– **смарт-громади**, в яких використовуються сучасні інформаційні технології, інтегровані у муніципальні структури. В Україні концепцію смарт-міст, а, відтак, і смарт-громад, почали впроваджувати у 2015 р. На сьогодні вона в тому чи іншому вигляді реалізована у Києві, Івано-Франківську, Львові, Вінниці, Мукачеві, Дрогобичі, Запоріжжі, Полтаві, Тернополі, Харкові та Маріуполі (до повномасштабного вторгнення росії). До речі, Київ у світовому рейтингу Smart City Index за 2021 р. посів 82 місце [6];

– **муніципальні кластери**, які створюються під егідою ОМС. В Україні уже є певний досвід створення таких кластерів, наприклад у ТГ Львова — туристичного, Харкова — енергомашинобудування, Дніпра — транспорту і логістики;

– **муніципальні корпорації** як господарські об'єднання акціонерного типу. Власне, сама ідея територіальних корпоративних структур (комуніальних синдикатів) не нова, вона була обґрунтована Н. Безаром і Ле Корбюзьє ще в 1930-х рр. Характерно, що муніципальні корпорації можуть мати саме різне організаційне оформлення. В Україні до здобуття незалежності й ринкових перетворень такими синдикатами були колгоспи й радгоспи. Причому вони досить ефективно виконували функцію економічної консолідації ТГ рівня LAU-2, наприклад Тютюнниківської у колишньому Чуднівському районі. Нині таким прикладом може слугувати Бобровицька ТГ у Чернігівській області, економічний базис якої складає ТОВ «Земля і воля», що було створене 2000 р. на базі колишнього Майнівського радгоспу-технікуму.

Ефект від кооперативної взаємодії у ТГ забезпечують і різні форми співробітництва:

– **муніципально-приватне партнерство**, в рамках якого приватні власники співпрацюють з ОМС. Прикладом такого партнерства є будівництво та утримання в ТГ об'єктів соціальної інфраструктури, місцевих доріг, а також створення місцевих транспортних компаній;

– **державно-приватне партнерство** на місцевому рівні. Проекти такого партнерства реалізуються переважно в таких сферах господарської діяльності, як: збір, очищення та розподілення води (47 % від загальної кількості договорів); виробництво, транспортування і постачання тепла (12,1 %); переробка відходів (10,6 %); шляхове будівництво та експлуатація доріг (10,6 %) та ін. [7, с. 104];

– **міжмуніципальне співробітництво**, насамперед щодо питань, які вирішувати самостійно ТГ досить складно; це, наприклад, збір, утилізація та переробка сміття, організація пасажирських перевезень, утримання колишніх районних лікарень. Форми цього співробітництва регулюються відповідним законом, однак його рівень все ще є невисоким;

– **державно-муніципальне співробітництво**, насамперед щодо спільного фінансування дорожовартісних, але дуже важливих для окремих ТГ проектів, наприклад з будівництва станцій метро, мостів через великі ріки тощо;

– міжнародне співробітництво ТГ, що передбачене, зокрема, в Угоді про Асоціацію України з ЄС. Насамперед мова йде про співробітництво в рамках єврорегіонів, Програми Європейського інструменту сусідства та спільних бізнес-проектів прикордонних ТГ. Але емпіричне дослідження, проведене А. Пінтш у 2019 р., виявило, що міжнародна співпраця українських ТГ з громадами ЄС залишається недостатньо розвинутою [8].

Загалом ФПОЕ, особливо інноваційні, як і форми співробітництва ТГ, не отримали достатнього розвитку, хоча можливості для цього є навіть в умовах воєнного часу. Ми вважаємо, що у ТГ, в яких поєднуються як міські, так і сільські поселення навіть у складних умовах цілком реально створювати *муниципальні індустріальні кластери*. Але суттєвою перешкодою на шляху до створення на місцевому рівні ефективних ФПОЕ й економічної консолідації на цій основі ТГ рівня LAU-2 та LAU-1 є те, що після ліквідації Міністерства розвитку громад і територій цими питаннями ніяка більше інституція предметно не займається.

Економічний потенціал ТГ та можливості капіталізації місцевих ресурсів на основі ефективних ФПОЕ суттєво позначаються на їхній *фінансовій спроможності*, яка в результаті реформи децентралізації, зокрема фінансової, суттєво зросла (після внесення змін до Податкового та Бюджетного кодексів) — за рахунок переходу на прямі відносини з державним бюджетом, трансформації міжбюджетних відносин та закріплення за місцевими бюджетами постійних джерел доходів. Ключовим стало законодавче закріплення за бюджетами ТГ 60 % (з 2020 р. — 64 %) податку на доходи фізичних осіб (ПДФО).

На нашу думку, чинна система зарахування ПДФО до місцевих бюджетів, коли податок сплачується за місцем реєстрації підприємства, не є справедливою. У більшості розвинених країн цей податок зараховується за місцем проживання працівників. Але навіть при переході на міжнародну систему зарахування ПДФО, фінансова спроможність більшості ТГ суттєво не зміниться й залишатиметься низькою. На це вказують такі важливі показники, як індекс податкоспроможності (співвідношення середньоукраїнського ПДФО на людину до обсягу ПДФО на людину в громаді) та частка власних надходжень у місцевому бюджеті. В Україні ці показники низькі у більшості ТГ. Це означає, що вони не мають достатніх коштів для бюдже-

тів розвитку, а також потребують значних дотацій з державного бюджету (що дуже складно в умовах війни). Особливо проблемними у фінансовому плані є ті ТГ, у яких частка видатків на утримання ОМС складає близько третини від загальних.

Єдиним радикальним засобом підвищення фінансової спроможності ТГ є активізація їхнього потенціалу саморозвитку, що у стислі терміни може забезпечити зростання їх власних доходів. Цього можна досягти шляхом: створення або розширення потужностей комунальних підприємств (на основі розміщення муніципальних облігацій, використання кредитів тощо); реалізації проектів місцевого значення (переважно за рахунок бюджетних коштів); партисипативного бюджетування (за участю громадян на конкурсних засадах), яке особливо поширене у містах Дніпропетровської області; стимулювання підприємницької діяльності та створення нових робочих місць, зокрема й для внутрішньо переміщених осіб (ВПО); удосконалення системи адміністрування податків, зокрема місцевих; передачі частини майна громади в оренду.

Основні загрози на шляху до підвищення фінансової спроможності ТГ пов'язані з війною, з різким зниженням а то й припиненням надходжень до їх бюджетів від комунальних підприємств. На недоотримання коштів місцевими бюджетами суттєво впливають і такі чинники, як скорочення обсягів субвенцій і дотацій, тінювий сектор місцевої економіки, корупція, неврегульованість доходів керівників ТГ, а також передача з 1 жовтня 2023 р. військового ПДФО (на період воєнного стану) до державного бюджету.

Аналіз соціального складника сталого розвитку ТГ полягає в оцінюванні людського потенціалу, зайнятості і доходів населення та якості життя.

Людський потенціал ТГ України включає в себе все їх наявне населення, зокрема безробітних та непрацездатних. Зауважимо, що до повномасштабного вторгнення росії — станом на 1 січня 2022 р. — чисельність населення України (без окупованих територій Криму і Донецького регіону) складала 41,2 млн осіб. Внаслідок капіталізації людського потенціалу формується потенціал людського капіталу ТГ. Основними його характеристиками в постіндустріальну епоху є рівень освіти та кваліфікація робочої сили. Якщо виходити з цих характеристик, то слід зауважити, що у більшості ТГ, особливо міських, він є досить значним.

Але загалом людський потенціал більшості ТГ, за винятком хіба що громад столиці, великих міст та деяких сільських територій Волинського і Карпатського регіонів, має тривалу тенденцію до зниження. Свідченням цього є те, що загальна чисельність населення України значно скоротилася: з 1 січня 1993 р. до 1 січня 2022 р. — на 11 млн осіб. Скоротилася й кількість сіл (майже на 500), і чисельність сільського населення (майже на 3 млн осіб), і середня людність сіл (з 600 до 490 осіб) [9, с. 64]. До негативних тенденцій слід також віднести відтік осіб молодого віку з ТГ, значно віддалених від великих міст. Найбільше людський потенціал ТГ скоротився після повномасштабного вторгнення росії, особливо в окупованих та прифронтових громадах. Загалом місця постійного проживання покинули більше як 13 млн осіб. Станом на 21 червня 2023 р. за кордоном перебували 8 млн 177 тис. українців, а на обліку ВПО (станом на 9 червня 2023 р.) — 4 млн 872 тис. осіб [10].

Для забезпеченні сталого розвитку ТГ у відбудовний період дуже важливо в максимальній мірі відновити їх людський потенціал. Для цього насамперед необхідно створити сприятливі умови для повернення людей з-за кордону та трудової міграції всередині країни (для відбудови зруйнованих об'єктів). Правда, цьому може заважати негнучка державна соціальна політика та тривале продовження бойових дій на території України.

Ключовими орієнтирами державної соціальної політики мають стати **зайнятість і доходи населення** ТГ. До повномасштабного вторгнення росії ситуація із зайнятістю і доходами населення, особливо ТГ на базі великих і промислових міст, була більш-менш стабільною; це якщо не рахувати її катастрофічного погіршення після провальної приватизаційної реформи, яка знищила тисячі промислових об'єктів і, відповідно, мільйони робочих місць.

У сільських ТГ на скорочення кількості робочих місць сильно вплинула (з 1999 р.) агрохолдизація сільськогосподарської діяльності. Це пов'язано з тим, що спеціалізація агрохолдинрів на вирощуванні зернових і технічних культур не потребує створення значної кількості працівників. Наприклад, у ТОВ «Трайгон Фармінг Харків» чисельність працівників (у розрахунку на 1000 га сільгоспугідь) скоротилася до 5 проти 150 у особистих селянських господарствах [10, с. 40]. Ще радикальніше на скорочення кількості робочих місць у ТГ (приблизно наполовину),

а також рівень доходів, вплинула повномасштабна російська воєнна агресія. В результаті значна частина людей не має нині достатніх засобів до існування. Загалом допомоги з боку держави та ОМС потребують близько 17 млн осіб [11]. І така допомога, правда посилює, надається. Так, Вінницька міська ТГ підтримує ВПО, а також надає щоквартальну грошову допомогу пенсіонерам, місячний дохід яких не перевищує 2 700 грн.

У відбудовний період дуже важливо забезпечити створення нових робочих місць з високим рівнем заробітної плати не тільки на основі традиційних, а й нових форм зайнятості — на засадах аутсорсингу, фрілансу, лізингу працівників, зокрема і в рамках Плану відновлення України [4]. Поширення інноваційних форм зайнятості на рівні ТГ вимагає перегляду підходів у сфері соціального діалогу — між роботодавцями й найманими працівниками за посередництва ОМС й підтримки державної влади. До речі, держава навіть в умовах воєнного стану частково компенсує підприємцям кошти на створення нових робочих місць. Їх отримали уже (в розмірі 95 млн грн) понад 5 700 підприємців [12]. Крім того, через Державний центр зайнятості виділяються кошти на громадські роботи, які також підтримують зайнятість мешканців багатьох ТГ. Звичайно, новостворені робочі місця мають забезпечувати належний рівень оплати праці. Але зростанню зайнятості та доходів населення ТГ може заважати подальше продовження військових дій та затягування з відновленням робочих місць в силу різних причин.

Зайнятість і доходи населення, хоча і є однією з ключових умов високої **якості життя** у мешканців ТГ, однак далеко не вичерпуються нею. Важливу роль також відіграє забезпечення мешканців громад необхідними публічними послугами (адміністративними й соціальними) — на основі відповідних об'єктів інфраструктури. І дійсно, в Україні є чимало ТГ, особливо на основі великих міст і агломерацій, зокрема Київської (що, до речі, відмічали й російські окупанти), з високими показниками якості життя. А Київ взагалі включено до рейтингу Economist Intelligence Unit (найзручніших міст світу); проте, він у ньому займає тільки 165-те місце серед 173 міст [13]. Серед інших міст, як центрів міських ТГ, за якістю життя вирізняються Львів, Харків, Одеса, Вінниця, Івано-Франківськ та ін. [14, с. 24]. Реформа децентралізації дала поштовх у підвищенні якості життя і в сільських ТГ.

Але що стосується надання соціальних послуг мешканцям ТГ, особливо медичних, то позитивних зрушень у багатьох із них не сталося. У сільських ТГ особливо великі проблеми відмічаються з оперативним наданням якісної медичної допомоги та відсутністю у багатьох селах аптек. Непоправного удару по освітній інфраструктурі сільських ТГ наносить політика створення опорних закладів освіти, яка передбачає ліквідацію шкіл у «неперспективних» селах. Також у багатьох сільських ТГ відмічається низька забезпеченість організацій і мешканців швидкісним інтернетом. У деяких громадах низька якість, а то й відсутність послуг пов'язана з передачею комунальних підприємств бізнес-структурам. Притчею во язицех стала історія передачі комунального підприємства з теплопостачання приватній структурі (ТОВ «Сміла Енергоінвест»), яка на тривалий час позбавила мешканців міста Сміла теплопостачання. І хоча зарубіжний досвід показує, що приватні компанії в умовах жорсткої конкуренції забезпечують надання мешканцям громад більш якісних послуг, ніж комунальні підприємства, однак українська практика це спростовує. У Вінниці, наприклад, комунальна транспортна компанія надає більш якісні і менш вартісні послуги, ніж більшість приватних перевізників. Причому подібна ситуація відмічається у Києві та багатьох інших містах України.

Можливості щодо підвищення якості життя в ТГ України пов'язані насамперед з розбудовою об'єктів комунальної інфраструктури. Так, у сфері житлово-комунального господарства ТГ, зокрема сільських, досить перспективним є створення універсальних комунальних підприємств. В умовах скорочення державного фінансування об'єктів сфери охорони здоров'я все більшої актуальності набуває розвиток комунальних медичних установ, зокрема на базі колишніх районних лікарень. Для цифровізації сільських ТГ важливе значення матиме реалізація наміру керівництва ПАТ «Укртелеком» забезпечити швидкісним інтернетом 95 % сільського населення. А найкращі можливості для забезпечення високої якості життя можуть створити у смарт-містах та смарт-громадах. Проблема однак полягає в тому, що «розумні міста» і відповідні ТГ ще тільки «набирають оберти», а більшість ТГ зосереджена на вирішенні більш «приземлених проблем», зокрема пов'язаних із подоланням наслідків жакливної війни.

Аналіз екологічного складника сталого розвитку ТГ включає оцінювання їхнього асиміля-

ційного потенціалу, збалансованості природокористування та стану навколишнього природного середовища (НПС).

Асиміляційний потенціал ТГ — це здатність їх екосистем в режимі гомеостазу (стійкості до саморуйнування) розкласти природні та антропогенні речовини (викиди, скиди, відходи) та нейтралізувати їх негативний вплив у циклах біотичного кругообігу. Цей потенціал має економічний зміст, тому що його використання дозволяє економити на витратах по знешкодженню забруднювачів НПС. Він найбільшою мірою «спрацьований» у ТГ із зони екологічного лиха або наближених до них (наприклад, Чорнобильської зони, зони військових дій) та ТГ Донбасу й індустріального Придніпров'я, м. Калуша та ін. Через його вичерпання на Донбасі, наприклад, Ладжинську ТЕС розмістили у Вінницькій області, хоча електричну енергію значно дешевше було б доставляти по ЛЕП, ніж вугілля залізницею.

Слід однак відмітити, що нині в багатьох ТГ, особливо сільських, відмічається недостатнє використання асиміляційного потенціалу, передусім через зменшення чисельності населення в них, закриття ферм тощо. Натомість у великих містах і міських агломераціях він значною мірою вичерпаний і заміщається роботою об'єктів екологічної інфраструктури. Хоча з позицій нової економічної географії П. Кругмана прискорений розвиток міст і агломерацій (як результат переважання доцентрових сил над відцентровими) є об'єктивним процесом, що в умовах недосконалої (монополістичної) конкуренції пов'язаний з економією на транспортних витратах і дією агломераційного ефекту, все ж ці вигоди слід співставляти з витратами на створення і функціонування об'єктів інфраструктури, зокрема екологічної.

Тому об'єкти (підприємства) тих видів економічної діяльності, які не потребують надто високого рівня кваліфікації робочої сили краще розміщувати по всій території (з акцентом на розвиток відсталих ТГ), тобто «розмазувати» економічну діяльність по території, що дозволить, особливо в сільських громадах, максимально повно використовувати їх асиміляційний потенціал. Після завершення бойових дій можливості щодо його більш повного використання зростуть і у ТГ на деокупованих територіях і в тих громадах, де активізується економічна діяльність на основі використання природних ресурсів. Перепони на шляху до

більш повного використання асиміляційного потенціалу ТГ пов'язані із тривалістю бойових дій та зростанням масштабів ресурсо-орієнтованої економіки.

Звичайно, асиміляційний потенціал ощадливо використовується у тих ТГ, у яких забезпечується **збалансоване природокористування**. В умовах децентралізації воно передбачає перехід ТГ на засади «зеленої» економіки, в основі якої — бережливе ставлення до «своїх» природних об'єктів й зацікавлене подолання назрілих екологічних проблем індустріальним та податково-бюджетним шляхом. Її серцевиною є циркуляторна економіка, в якій природні ресурси видобуваються, перетворюються на продукти, а потім стають відходами, які повторно використовуються. Для цього в ТГ необхідно організувати збір, сортування та переробку відходів. До речі, Україна має одні з найбільших в Європі показників абсолютних обсягів утворення та накопичення відходів. Кожен рік утворюється близько 17 млн т промислових і побутових відходів. Кожен мешканець України щороку продукує до 300 кг побутових відходів [15]. Причому, чим далі село від міста (а значить, і від обладнаних сміттєзвалищ), тим більше на його території стихійних смітників. Роботи щодо їх ліквідації ще знаходиться в початковому стані. Уже нині апробуються комплексні схеми сортування і переробки твердих побутових відходів. Так, у Іллінецькій ТГ Вінницької області комунальне підприємство «Добробут» після сортування відходів близько 14 % від їх загальної маси використовує для виробництва тротуарної плитки. Органічні відходи підприємство переробляє на компост, а решту відходів використовує для одержання тепла.

Отже, в більшості ТГ наявні достатні можливості для підвищення рівня збалансованого природокористування на місцевому рівні. Для цього ОМС мають провести інвентаризацію природних ресурсів на території громад із фіксуванням стану їхнього використання. Важливо також розробити економічно виправдані ставки тарифів за експлуатацію природних ресурсів. А конкретним перспективним напрямом переробки відходів може бути їх конверсія в біогаз, що сприятиме розвитку у ТГ відновлюваної енергетики. Але інерція незбалансованого природокористування все ще залишається основним гальмом на шляху до розвитку «зеленої» економіки в ТГ, що позначається й на стані НПС.

Стан навколишнього природного середовища у багатьох ТГ, зокрема на базі промислових міст і агломерацій, суттєво поліпшився у 1990-х рр., проте не від «хорошого життя», а через закриття, або скорочення потужностей тисяч промислових підприємств. Але й нині антропогенне навантаження на НПС в Україні — через викиди автотранспорту, промислових та інших підприємств — в декілька разів перевищує аналогічні показники розвинутих країн світу. Крім того, у багатьох ТГ України, де ведеться чи вівся раніше видобуток корисних копалин, значно зросла загроза виникнення техногенних аварій і катастроф, як, наприклад, у Калуській міській ТГ. Сильне антропогенне навантаження на НПС відмічається також в ТГ мегаполісів. Забруднення повітря в Україні є причиною найбільшої кількості передчасних смертей серед усіх країн Європи. В Україні сильно зростає й забруднення вод, зокрема підземних у сільських ТГ, де люди масово користуються водою з колодязів. Одна із причин цього — стихійний ріст сміттєзвалищ і неконтрольоване будівництво вигрібних ям. Отже, сільське населення дуже важливо забезпечити централізованим водопостачанням (його в Україні мають тільки 23 % сіл) [15]. Суттєвою проблемою сільських ТГ є хімічне забруднення й деградація земель, особливо тих, які обробляють агрохолдинги. На жаль, після повномасштабного вторгнення росії багаторазове погіршення стану НПС відмічається у ТГ в зоні бойових дій та прифронтовій зоні.

Щоб поліпшити стан НПС у зоні бойових дій потрібно проводити розмінування території та масштабну рекультивацию, що потребує значних коштів. У великих містах і міських агломераціях необхідно закладати кошти на закупівлю та обслуговування нових автоматизованих стаціонарних постів моніторингу якості повітря. Також необхідно переглянути та внести зміни до Програм державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря. Одним із потужних механізмів поліпшення стану НПС є екологічне бюджетування та оподаткування на рівні ТГ. У сільських ТГ пріоритетом є будівництво водопроводів із системою очистки води.

Основними загрозами, що існують чи можуть виникнути на шляху до поліпшення стану НПС у громадах є такі: продовження бойових дій; обмеженість фінансових ресурсів, зокрема й через символічні розміри екологічних податків (0,3 % у доходах місцевих бюджетів); слабкість і недосконалість програмно-апаратного забезпе-

Таблиця 1. Кількісний SWOT-аналіз сталого розвитку територіальних громад України

Складники сталого розвитку	Індикатори сталого розвитку	Оцінки за 10-бальною шкалою				Всього	Разом
		сильні сторони	слабкі сторони	можливості	загрози		
Інституційний	інституційне забезпечення	+5	-7	+4	-5	-3	-5
	територіальна організація влади	+6	-8	+3	-5	-4	
	муніципальний менеджмент	+7	-6	+5	-4	+2	
Економічний	економічний потенціал	+4	-8	+5	-6	-5	-2
	форми просторової організації економіки	+5	-4	+3	-3	+1	
	фінансова спроможність	+6	-5	+4	-3	+2	
Соціальний	людський потенціал	+4	-7	+3	-6	-6	-10
	зайнятість і доходи населення	+4	-6	+4	-3	-1	
	якість життя	+5	-6	+3	-5	-3	
Екологічний	асиміляційний потенціал	+4	-5	+6	-4	+1	-6
	збалансоване природокористування	+3	-6	+4	-5	-4	
	стан навколишнього природного середовища	+4	-6	+3	-4	-3	
Інтегральна оцінка		+60	-74	+47	-53	-23	-23

чення екологічного моніторингу довкілля, низький рівень екологічної освіти та екологічний нігілізм керівників усіх рівнів, зокрема й ТГ.

Якщо наведені вище якісні оцінки формалізувати, то отримаємо матрицю кількісного SWOT-аналізу сталого розвитку ТГ України (табл. 1).

Як свідчать результати інтегрального оцінювання результативності реформи децентралізації, згідно проведеного SWOT-аналізу, неодноразові реляції українського уряду про реформу

децентралізації як найбільш успішну, як управлінський мейнстрім є, м'яко кажучи, далекими від істини. Звичайно, негативу оцінкам, особливо щодо економічного та людського потенціалів, додала повномасштабне збройне вторгнення росії. Але деякі характеристики сталого розвитку ТГ навіть без війни, особливо ті, що стосуються інституційного забезпечення та ТОВ, все одно є низькими. І це вказує на незавершений характер реформи децентралізації.

Висновки

Таким чином, для підвищення результативності реформи децентралізації в Україні в контексті сталого розвитку ТГ, на нашу думку, важливо:

- ввести реформу в законодавче русло, узгодити її базові закони з Конституцією України;
- провести мікрорайонування території України – для встановлення науково обґрунтованих меж та формування АТО спочатку рівня LAU-2 (на основі їх економічної консолідації), потім LAU-1 і, нарешті, територіальних одиниць рівня NUTS-3 як секторальних;
- сконцентрувати найкваліфікованіші кадри муніципального менеджменту в АТО рівня LAU-1, що дозволить розробляти стратегії та плани просторового розвитку ТГ на високому професійному рівні;

- проводити нарощування економічного потенціалу ТГ з орієнтацією на загальнодержавні Програми відновлення та Державну стратегію регіонального розвитку України на 2021–2027 рр.;
- актуалізувати створення таких ФПОЕ, які сприятимуть економічній консолідації АТО рівня LAU-2 (зокрема, муніципальних корпорацій) та «інноваційному запиленню» економіки ТГ (технопарків, інноваційних кластерів тощо);
- підвищити фінансову спроможність ТГ — на засадах розбудови місцевої економіки, а не міжбюджетних трансфертів;
- сприяти збереженню людського потенціалу ТГ, особливо найбільш постраждалих під час війни, — на основі політики повернення їх мешканців на постійне місце проживання;

– проводити на державному рівні дієву регіональну політику для забезпечення мешканцям ТГ права на гідну працю й високу якість життя, насамперед у депресивних громадах;

– раціонально використовувати асиміляційний потенціал ТГ, для чого необхідним є державне регулювання процесів територіального зосередження населення і виробництва: у громадах на базі великих міст — до сповільнення, а в сільських громадах — до прискорення;

– розвивати в ТГ «зелену» економіку з акцентом на її ядро — циркуляторну економіку, яка на основі використання різних відходів сприятиме зміцненню ресурсної бази ТГ та оздоровленню НПС;

– поліпшити стан НПС у більшості ТГ, особливо у громадах, які потрапили у зону бойо-

вих дій, чи прилеглих до них, починаючи від рекультивациі земель і до запровадження адміністративних та економічних механізмів оздоровлення довкілля;

– відновити діяльність Міністерства розвитку громад і територій, тому що один чи декілька навіть спеціалізованих департаментів у складі Мінінфраструктури об'єктивно не можуть охопити масштабний комплекс невирішених питань реформи децентралізації.

Новизна дослідження. Показано, чому існуючі оцінки реформи децентралізації, як найбільш успішної в Україні, далекі від реальності. Обґрунтовано деякі напрями і заходи, які могли б підвищити результативність реформи в контексті сталого розвитку ТГ.

Література [References]

1. *Sustainable Development Indicators*. (2023). Eurostat. URL: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/sdi/indicators> (date of application: December 16). [In English].
2. Nizhnik, O. N. (compiler). (2020). *Application of the Theory of Change in Strategic Planning in the United Territorial Gromadas* : Practical Articles. Kyiv. 90 p. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/695/theory-of-change-manual.pdf> [In Ukrainian].
[Застосування теорії змін у стратегічному плануванні в об'єднаних територіальних громадах : практ. посіб. / упор. О. М. Нижник. К., 2020. 90 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/695/theory-of-change-manual.pdf>].
3. Rudenko, L. H., Lisovskyi, S. A., Maruniak, Eu. O., Golubtsov, O. G., Dronova, O. L., Mozghovyi, A. A., Chekhniy, V. M., Farion, Yu. M., & Varukha, A. A. (2022). *Scientific Results of Researchers of the Institute of Geography of the National Academy of Sciences of Ukraine in 2021*. Ukr. Geogr. Zh., 1, 8–17. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.01.008> [Руденко Л. Г., Лісовський Л. А., Маруняк Є. О., Голубцов О. Г., Дронова О. Л., Мозговий А. А., Чехній В. М., Фаріон Ю. М., Варуха А. В. Аналіз стратегій регіонального і місцевого розвитку України на шляху досягнення «Цілей 2030». Укр. геогр. журн. 2022. № 1. С. 8–17. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.01.008>].
4. Zakharchenko, V. (2022). *Restoration of Ukraine From the Consequences of the War by Means of Neo-Economy: Sectoral and Spatial Approaches*. Ukr. Geogr. Zh., 4, 23–36. [In English]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.04.023>
[Захарченко В. І. Відновлення України від наслідків війни на засадах неоекономіки: секторальний та просторовий підходи. Укр. геогр. журн. 2022. № 4. С. 23–36. [Англійською]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.04.023>].
5. Pidgrushnyi, G. P., Provotar, N. I., & Dudin, V. S. (2023). *Spatial Characteristics of the Kyiv Metropolitan Region Development: the Dimensions of Polycentricity*. Ukr. Geogr. Zh., 1, 23–34. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.023>
[Підгрушній Г. П., Провотар Н. І., Дудін В. С. Просторові особливості розвитку Київського метрополісного регіону: виміри поліцентричності. Укр. геогр. журн. 2023. № 1. С. 23–34. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2023.01.023>].
6. *Smart City Ukraine: what it is and how it works in Ukrainian realities*. (2023). Visitukraine: website. July 4. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2183/smart-city-ukraine-shho-ce-ta-yak-ce-pracyuje-v-ukrainskix-realiya> [In Ukrainian].
[Smart City Ukraine: що це та як це працює в українських реаліях. Visitukraine : вебсайт. 2023. 4 лип. URL: <https://visitukraine.today/uk/blog/2183/smart-city-ukraine-shho-ce-ta-yak-ce-pracyuje-v-ukrainskix-realiyah>]
7. Bulavynets, V., & Karpushyn, N. (2019). *Financial potential of territorial communities: current state and prospects*. World of Finance, 4, 96–110. [In Ukrainian].
[Булавінець В., Карпущин Н. Фінансовий потенціал територіальних громад: сучасний стан і перспективи. Світ фінансів. 2019. Вип. 4. С. 96–110.].
8. Bilyk, Yu., & Bilous, A. (2020). *Decentralization and international cooperation of AH: challenges and ways of improvement*. Vox-Ukraine: website. November 30. URL: <https://voxukraine.org/detsentralizatsiya-ta-mizhnarodne-spivrobitnitstvo-otg-viklikli-ta-shlyahi-pokrashhennya/> [In Ukrainian].

- [Білик Ю., Білоус А. *Децентралізація та міжнародне співробітництво ОТГ: виклики та шляхи покращення*. Вокс-Україна : вебсайт. 2020. 30 лист. URL: <https://voxukraine.org/detsentralizatsiya-ta-mizhnarodne-spivrobotnitstvo-otg-vikliki-ta-shlyahi-pokrashhenya/>].
9. Butko, M. P., Popelo, O. V., & Kolosha, V. P. (2019). *Peculiarities of localization of economic space of regions in conditions of decentralization of power powers*. *Economy of Ukraine*, 1, 60–74. [In Ukrainian].
[Бутко М. П., Попело О. В., Колоша В. П. *Особливості локалізації економічного простору регіонів в умовах децентралізації владних повноважень*. *Економіка України*. 2019. № 1. С. 60–74.]
  10. *The number of Ukrainians and their migration abroad due to the war* (2023). Ukrinform.ua: multimedia platform. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-killist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> (date of application: December 20). [In Ukrainian].
[*Кількість українців та їх міграція за кордон через війну*. Ukrinform.ua : мультимедійна платформа. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3732355-killist-ukrainciv-ta-ih-migracia-za-kordon-cerez-vijnu.html> (дата звернення: 20.12.2023)].
  11. Porova, O. L. (2014). *Fundamentals of harmonization of agrarian and rural development in modern agrarian politics*. *Economy of Ukraine*, 10, 32–43. [In Ukrainian].
[Попова О. Л. *Основи гармонізації аграрного і сільського розвитку в сучасній аграрній політиці*. *Економіка України*. 2014. № 10. С. 32–43.]
  12. *Economic and social resuscitation of communities: effective answers to the challenges of war*. (2022). Decentralization: web-portal. August 11. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15326> [In Ukrainian].
[*Економічна та соціальна реанімація громад: ефективні відповіді на виклики війни*. Децентралізація : вебпортал. 2022. 11 серп. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/15326>].
  13. Andreeva, V. (2023). *One of the first at the end: Kyiv was returned to the ranking of the most convenient cities in the world*. *Ukrainian truth*. June 22. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/06/22/255029/> [In Ukrainian].
[Андреева В. *Один з перших в кінці: Київ повернули до рейтингу найзручніших міст у світі*. *Українська правда*. 2023. 22 черв. URL: <https://life.pravda.com.ua/society/2023/06/22/255029/>].
  14. Marunyak, E. A., Lisovsky, S. A., Gukalova, I. V., Mozgovyi, A. A., Poklyatsky, S. A., Gormiz, O. V., & Torushanko, V. R. (2021). *Socio-geographical assessment of the balance of the development of cities of Ukraine: perceptual component*. *Ukr. Geogr. Zh.*, 3, 19–28. [In Ukrainian]. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2021.03.019>
[Маруняк Є. О., Лісовський С. А., Гукалова І. В., Мозговий А. А., Покляцький С. А., Горміз О. В., Торущанко В. Р. *Суспільно-географічна оцінка збалансованості розвитку міст України: перцептивна складова*. *Укр. геогр. журн.* 2021. № 3. С. 19–28. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2021.03.019>].
  15. Bondaruk, R. (2017). *The secret of success of Ukrainian AHs: self-awareness and self-organization*. Ukrinform.ua: multimedia platform. August 10. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2283673-sekret-uspihu-ukrainskih-otg-samosvidomist-i-samoorganizacia.html> [In Ukrainian].
[Бондарук Р. *Секрет успіху українських ОТГ: самосвідомість і самоорганізація*. Ukrinform.ua : мультимедійна платформа. 2017. 10 серп. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/2283673-sekret-uspihu-ukrainskih-otg-samosvidomist-i-samoorganizacia.html>].

Стаття надійшла до редакції 20.12.2023

Для цитування [For Citation]

Захарченко В. І., Захарченко С. В. *Реформа децентралізації в Україні як чинник та інституційний складник сталого розвитку територіальних громад*. *Укр. геогр. журнал*, 2024, № 1. С. 49–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.049>

Zakharchenko, V. I., Zakharchenko, S. V. (2024). *Decentralization Reform in Ukraine as a Factor and Institutional Component of Sustainable Development of Territorial Communities*. *Ukr. geogr. Zh.*, No. 1: 49–62. DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2024.01.049>